١١

کوردی تورکیا پاش جەنگی کەنداو
ڕاپۆرتێک لە باشوری ڕۆژهەڵاتەوە

ئێلزا مارکۆس*

www.koskikurd.com

سالّی ١٩٩٢ ، وەک گشت شوێنێکی تری ئەو شارەی باشوری ڕۆژئاوای تورکیا ، بەزۆر ئاو بە بۆری ئاوەکانی ئوتێل جیهانی شەرناخدا دەهات. چەند کەبابخانەکەی سەر شا ڕێکە ئاوگیریان پڕ ئاو کردبوو تا میوانەکانیان دەست و چاویان پێش نانخواردن بشۆن، بەڵام میوانەکانی جیهان دەبوایە ئەوکارە بە چۆرێ کۆلۆنیای لیمۆی کە لە تاقی ژورەکاندا هەبوو ئەنجامدەن.

لەڕاستیشدا ئوتێل جیهان پێویستی بە دروستکردنی ئاوگیر نەبوو، چونکە میوانەکانی، کە زۆربەیان شوفێری ئەو لۆریانە بوون کە ڕەژوویان لە کانە نزیکەکانی شارەوە دەگواستەوە، لەژیانی هەژارانەی باشوربڕۆژهەلات ڕاهاتبوون. سەرنج ڕاکێششیش نەبوو کە خاوەنەکەی ٦ ژورە شێدارەکەی بۆ شالاوی توریستان ئامادە نەکردبێ؛ ئەوەی کە خەلّک لە بیری بێ ، دوا جاری کە توریستیان دیبوو سالّی ١٩٨٩بوو کە ماتۆرسایکلیستێکی ئەلّمانی ڕێی بزردەکات و لەپڕ دەم بە خەلّک دادەچەقێنێ و خۆی بەشاردا دەکات. لەگەلّ دیمەنی سەرسامکەری چیاکانی دەوروبەری شار، و سەرما و ئەندی (هەوای) خاوێنی تاوسانانی، چەند بیانییەک وێراویانە بچنە هەرێمەکەوە.

جەنگی نێوان لەشکری تورک و گریلای کورد کە خەبات بۆ سەربەخۆیی دەکەن بەشی زۆری باشووربڕۆژهەلاتی کردۆتە گۆڕەپانی شەڕ. لە ١٩٩٢دا "پ ک ک" کە کورتکراوە کوردیەکەی پارتی کرێکارانی کوردستانە لەو ناوچەیەدا ٥.٠٠٠ تا ١٠.٠٠٠ گریلای هەبوو دژ بە لەشکری تورک دەجەنگان. سەدانی تریش، ئەگەر هەزاران نەبن، خەریکی مەشق بوون لە پایگەکانیان لە باکوری عیراق و دۆلّی بیقاعی ژێر کۆنترۆلی سوریادا. لەگەلّ جێگیرکرد ١٢٠ هەزار سەربازی تورک لە باشوربڕۆژهەلاتدا و پشتگرتنیان بە تانک و هەلیکۆپتەر و نزیکەی ٣٠ هەزار میلیشیای کوردی سەر بە ڕژێم، ئەنقەرە نەیدەتوانی کۆتایی بە هێرشەکانی گریلا بێنێت، کە لە

١٩٨٤وە دەستی پێکردبوو و لە ١٩٩٢دا ببوە روداوێکی ڕۆژانە. نزیکە ٤٤٠٠ کەس ـ لە سڤیل، گریلا و سەرباز ـ لەم پێکدانانەدا کوژرابوون.

" ١٥٠ ساڵە گڕی بزوتنەوەی کورد هەڵگیرساوە، ناوناوە بەهێزتر و ناوناوەش لاوازتر دەبێتەوە، بەڵام هەرگیز بە تەواوی نەکوژاوەتەوە،" بە قسەی فەیسەل یەڵماز (داوای کرد ناوە دروستەکەی بڵاو نەکرێتەوە)، کە کوردێکی ناودار و دەوڵەمەندە و ئەڤوکاتۆی کێشەکانی مافی مرۆڤە لە شەرناخ. ئەم شارە پایتەختی هەرێمی بۆتانە، و هەروەک گوندەکانی دەوروبەری پشتگیری گریلاکانن. "ئەم گڕە هەمیشە لەناو مەردومدایە" ، هەر گوتەی یەڵمازە، بۆشمان ڕووندەکاتەوە کە ١٠ خزمی پەیوەندیان بە گریلاوە کردووە[١].

هەر لە سەرەتای پێکهێنانی کۆماری تورکیا لە ١٩٢٣دا، فەرمانڕەواییە پەی دەرپەیەکان هەوڵیانداوە، بەپشوێەکی کاتییەوە لە ناوەندا، کە ڕەنگ و ڕووی هەستی نەتەوایەتی و پێناسنامەی کوردیی لە ڕیشەوە هەڵکەنن. بەکارهێنانی زمانی کوردی، وە بەتایبەتی کوردی نووسراو، هەندێ جار نارەسمیانە و هەندێ جاریش بەڕەسمی قەدەغە کراوە. چەندین گوند و دێ بناغەیان سڕایەوەو خەڵک ڕاگوێزران، و مێژوو سەرلەنوێ نووسرایەوە تا کورد بکات بە «تورکی کێوی» ، ئەوانەی کە تورکایەتی خۆیان لەبیرچۆتەوە وەک ئەنجامێکی ژیان لەو دێهاتە شاخاویە دورەدەست و ناهەموارانە. هەرچەندە پەلەی چەوساندنەوە گۆڕانی بەسەردا دەهات، بەڵام هەمیشە ڕەوتی زاڵی ئەم دەوڵەتە تواندنەوەی بەزۆری کورد بووە. بەڵام ڕەفتاری تورک لەم بوارەدا «کە پشتی بە گوێنەدان و خۆ لێلادان بەستبوو» نەیتوانی پرۆبلێمەکە دوورخاتەوە، بەپێی گوتەی ئیسماعیل بێشچی، کە سۆسیۆلۆجێکی تورکە و پتر لە ١٠ ساڵی لە زینداندا گوزەراندووە لە بەر جستووجۆ کردن و لێکۆڵینەوەی لە ژیانی لەمێژینەی کورد لە وڵاتەکەیدا[٢].

وەک ئەنجامێکی جەنگی کەنداو فەرمانڕەوایی تورکیا هەندێ هەنگاوی نا بۆ هێورکردنەوەی کورد و لیبرالکردنی یاساکانی سزای لادەران و دژبیران (ئەم یاسایانە بێ بەزەییانە نەک هەر بەرابەر بە کورد بەڵکو بەرابەر تورکیش بەکار دەهاتن، بە تایبەتیش لە ساڵەکانی یەکەمی پاش کۆدێتا لەشکریەکەی ١٩٨٠). لە ئەپریلی ١٩٩١دا، ئەنجومەنی یاساگوزاری نەتەوەیی ئەو بەندانەی یاسای سزابەخشینی (قانون العقوبات ـ penal code) بەتاڵکرد کە چالاکی کۆمۆنیستانە، دینیانە و جوداخوازانەی گوناه دەکرد. هەزاران زندانی ئازادکران و یاسای ١٩٨٣ بۆ گوناه کردنی زمانی کوردی لەلایەن دەوڵەتەوە کێشرایەوە.

کێشانەوەی یاسای ١٩٨٣ بە ڕیشخەندیەوە (سخریە ـ derision) لەلایەن کوردەوە پێشوازی لێکرا. «ئەوە فێڵێکی دەوڵەت بوو، بۆ کوژاندنەوەی بزوتنەوەی کوردیی» بە دڵنیاییەوە ئەندامێکی پارتی کورد ـ دۆستی (زەحمەتکێشانی خەڵک HEP) پێی ڕاگەیاندین و ئاماژەشی بۆ ئەوەکرد کە کورد لەگەڵ هەموو ناخۆشیەکدا کە تێیدایە هەر بەردەوام دەبوو لە

www.koskikurd.com

بەکارهێنانی زمانی خۆی. «ئەم خەڵکە ئازادی خۆی دەوێ، ئەمانە دەمرن... بۆ مافی قسەکردن بەکوردی نامرن، بۆ سەربەخۆیی، بۆ ئازادی دەمرن... کێشەی کورد، کێشەی مافەکانی مرۆڤە.»

بۆ زۆربەی کورد، هەوڵی فراوانکردنی ئازادیەکان دەرمانی ئێش و ئازاری کورد نەبوو. (گۆڕانی کەش هەبوون، وەک، ڕەوتی نوێی ئەنقەرە لە لێبوردنێکی پتر بەرابەر بە بڵاوکراوە کورد ـ دۆستەکان، پتربوونی باسکردنی کێشەی کورد و دامەزراندنی ئەنیستیتۆیەکی کوردیی لە ئستەمبول لەلایەن ئیسماعیل بێشکچییەوە.) گلەییان لە بەردەوامی و بەرفراوانی پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ دەکرد، و کەسانی زۆریش داوای دەنگدانێکی گشتیان دەکرد لەبارەی داهاتووی باشوری ڕۆژهەڵاتەوە دەکرد، کە جێنشینی نیوەی ئەو ١٠ـ ١٢ ملیۆن کوردەی وڵاتەکە بوو و لە ١٩٨٧وە لەژێر فەرمانی یاسای تەنگەتاویدایە (قانون الطوارئ ـ emergency rule). لەشکری تورک تاوانباری بەشی زۆری پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ بوو لە هەرێمەکەدا، و کوردە چالاکیدارەکان ئاماژەیان بۆ ئەوە کرد کە گەر خودی میریش مەیلی گۆڕینی ئەم بارەی هەبێت، کارەکەی ئاسان نابێت. لە باشوری ڕۆژهەڵاتی تورکیادا، لەشکر لە ژێر فەرمانی کارمەندە سڤیلەکاندا نییە. جگە لەوە حکومەتی ئەنقەرە هەمیشە پەیوەندیەکی گرژی لەگەڵ لەشکردا هەبووە، ئەو لەشکرەی کە خۆی بە پارێزەری نەتەوەی تورک دەدیت، و سێ جار کۆدێتای کردووە بۆ سەلماندنی ئەو خولەی.

لەڕاستیدا، پەرلەمانی تورکی گەرەنتی بەردەوامی دەستی ئازادی لەشکریدا بەپەسەندکردنی «یاسای بەرهەڵستی ـ تیرۆر» ١٢ ئەپریلی ١٩٩٢. جا مەبەست و نیازیان هەرچیەک بووبێت، ئەم کارە گوناهی پروپاگەندەی جوداخوازانەی زیندوکردەوە. بەندێکی یاساکە « پڕ و پاگەندەی نووسراو یاخود گوتراوە کە مەبەستی زیانگەیاندنی تێدابێت بە یەکیەتی ناقابیلی هەڵوەشانی دەوڵەتی کۆماری تورکیا.»ی گوناهکرد، وە بەستنەوەی ئەم دارشتنی لێڵی ئەم بەندە بە پێناسەی لێڵی تیرۆریزمەوە، دەرگای پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤی بۆ هێزەکانی ئاسایش خستە سەر پشت[٣].

ئەم یاسایە لەلایەن پۆلیس و لەشکرەوە بەکارهات بۆ داخستنی ڕۆژنامە کورد ـ دۆستەکان، گوناهکردنی پەڕتووک لەبارەی کوردەوە و گرتنی لایەنگرانی مافەکانی کورد. سەرباری ئەمانەش ئەو ئەڤوکاتەی کە پارێزگاری لە یەکێک بکردایە کە بەپێی ئەو یاسایە گیرابێت، دەتوانرێ تاوانبار بکرێت و بدرێت بە دادگا. هەروەهاش، دەتوانرێ دژ بە کارکەرە دیارەکانی مافەکانی مرۆڤ بەکاربێت، و بێگومان، دژ بەهەموو کەسێکی کە گومانی یارمەتیدانی گریلای لێبکرێت[٤].

دەسوەرایەتیە (حکومەتە) تورکیە نوێکەی کە لە ئوکتۆبەری ١٩٩١دا هەڵبژێردرا (بە سەرۆکایەتی سلێمان دیمێرلی سەرۆکی پارتی کۆنسەرڤاتیڤی ڕێگای ڕاست)، بەڵێنیدا کە

پشگیری لە مافەمرۆڤایەتیەکان بەکات، بەڵام توندوتیژی هێزەکانی ئاسایش دژ بە دانیشتوانی باشوری رۆژهەڵات هەر بەردەوام بوو. رێژەی ئازاردان و گرتنی چاودێرانی مافەکانی مرۆڤ رووی لە باڵا کرد، ئەشکەنجەدانی زیندانیە رامیاریەکان هەر مایەوە، رۆژنامەوانانی لە باشووری رۆژهەڵات کاریاندەکرد هەرەشەیان لێدەکرا و هەندێکیشیان لە بارووددۆخێکی نارِوون ودیاردا کوژران[٥]. ئەو کوردانەی کە نەدەبوونە ئەندامی میلیشیاکانی سەر بە میری، هێزەکانی ئاسایش دەیانکردن بە قوربانی؛ سەرتاسەری گوندەکان بەزۆر چۆڵدەکران. جا یان لەبەر ئەوەی کە دانیشتوانی چەکیان دژ بە (پ.ک.ک) هەڵنەدەگرت، یان لەبەر ئەوەی کە هێزەکانی گریلا نزیکبوون لێیان. یان، هەر لەبەر ئەوەی کە لەشکر فەرمانی بە خەڵکەکە داوە کە چۆڵیکەن[٦]. هێزەکانی ئاسایش تەقەیان لە خۆپیشاندانێکی ئاشتیانە کرد لە کاتی ئاگەنگەکانی نەورۆزی (سەری ساڵی نوێی کوردی) ١٩٩٢دا، پتر لە ٧٠ کەس کوژرا کە هێزەکان تەقەیان لە خۆپیشاندەرانی سەرجادەی شارەکانی باشووری رۆژهەڵات کرد[٧].

هەروەهاش شاڵاوە کوشتنێکی زەمین پەستانە(غامض ـ mysterious) بەسەر باشووری رۆژهەڵاتیدادا؛ پتر لە ٦٠ کوردی چالاکی دەنگ دیار، لە نێوانی ١٩٩١ و ناوەندی ١٩٩٢دا کوژران، زۆریان بۆ دواجار لەگەڵ کەسانێکدا دیتران کە خۆیان وەک پۆلیس دەناساند. دەیانی دیکەش هەرەشەی کوشتنیان بۆ رەوانەکرابوو. فەرمانداریەتە تورکیەکان بە توندی تاوانی بەشداری لەو کوشتنانەدا رەد دەکەنەوە. خودی دانیشتوە کوردەکان ئەم تاوانە دەخەنە ئۆباڵی «کونترا گریلا» نهێنیەکانی کە گەر راستەوخۆ سەر بە هێزەکانی ئاسایش نەبن، ئەوە لابەلا هەر بەوان دەگەنەوە[٨].

پەرەپێدانی زەبروزەنگ تەنها پشتگیری کوردی بۆ هێزەکانی گریلا پتەوتر دەکرد. هاتیپ دجلە، کە کۆنە سەرۆکێکی لقی یەکیەتی تورکی بۆ پارێزگاری مافەکانی مرۆڤ بووە لەدیاربەکر، مەزنترین شاری باشوری رۆژهەڵات، بێ بیرکردنەوە و بەئاسانی زنجیرەی پێشێلکردنەکانی بۆ دەگێرِاینەوە، بە تەقاندنەوەی بارەگای یەکیەتیەکەوە لە ١٩٩١دا. «دەسوەرایەتی خەریکە دەستبەرزی بەسەر هەرێمەکەدا لەدەستدەدا، و دەیەوە پرۆبلێمەکە بە زەبروزەنگ چارەبکات». بە گوتەی دجلەی، کە لە هەڵبژاردنە گشتیەکەی ١٩٩١دا بە ئەندامی پەرلەمان هەڵبژێردرابوو. هەروەها رایگەیاند «بەڵام هەرگیز بە زەبروزەنگ پێیان چارە ناکرێت. دەسوەرایەتی دەبێ کەناڵی ئاشتیخوازانە و دیموکراتیانە بکاتەوە... گەر بەراستی بیەوێت چارەی پرۆبلێمەکە بکات... دەبێ گفتوگۆ لەگەڵ پ.ک.ک بکات. پ.ک.ک ئەو رێکخراوەیە کە داکۆکی بۆ مافەکانی کورد دەکات.»

یەکێ لە هۆیەکانی کە یارمەتی پ.ک.ک دا پشگیریەکی بەرفراوان بەدەسبێنێت، ئەوە بوو کە پکەکە دامبەستێکی (network) لە رێکخراوی چالاک دامەزراند دوور لە جەنگی دژ بە

www.koskikurd.com

هێزەکانی ئاسایش. لە رێکخراوە لایەنگرەکانی ئۆروپایەوە (بە تایبەتی لە ئەڵمانیا، کە وڵاتی سەدان هەزار کوردە)، پ.ک.ک گۆڤاری بڵاودەکردەوە و پەرتووکی چاپدەکرد، ژن و لاوانی رێک دەخست و بەگشتی هەوڵی بەدەرخستنەوە و بەهێزکردنی کەسایەتی کوردی دەدا. لە تورکیادا، چەند دەستەیەکی نهێنی، کە رووکاری سەرەکیان جەوانان و هەرزەکاران بوو، چالاکیان لە دەبستانە ئامادەیی و چاپخانەکاندا دەکرد.

هەروەهاش، پ.ک.ک لەرێگەی پایگەی لایەنگرانی لە باشوری رۆژهەڵاتدا کاری دەکرد، کارمەندانی لەژمار نەهاتووی بەرێوەبەرایەتیەکانی دەسوەرایەتی تورکی لە هەرێمەکەدا کە هەواداری بووەن، پارتە رامیاریەکان، رێکخراوە یاساییەکانی یاربدەدان و بازێرِدارەکان (praivate businesses). بۆ نمونە، خەڵک باسیدەکەن، کە پ.ک.ک پلانی لێدانی ئۆردوگایەکی لەشکریی نزیک شاری هەبوو و ویستی بە خەڵکی راگەێنێ، کە بۆ شەوێک لە ماڵێ نەیەنەدەرێ، هەواڵەکە زۆر بەپەلە بڵاوبۆوە.

هەروەها پ.ک.ک هەوڵیدا کە کار لە پۆلۆتیکی تورکی بکات، بە شێوەیەکی سەرکی لە رێی کاندیدات کردنی هەندێ کەسایەتی کوردی تایبەت بۆ پلە و پایەی بەرز لەسەر ئاستی ناوچەکە و وڵاتیش بەگشتی. پ.ک.ک لە هەڵبژاردنی گشتی ١٩٩١دا، پشتگیری ئەندەروونی (ضمنی،tacit) خۆی بە هەندێ لە کاندیداتە ناکوردەکاندا، کەخۆیان هەڵبژاردبوو. هاوکات هەندێ لەسەرچاوەکانی گریلا دەڵێن کە پ.ک.ک ئامادەیی یارمەتی ئابووری دەربریوە بۆ هەندێ کەس کە ویستوویانە خۆیان هەڵبژێرن، بەڵام خەرجی ستێزکاریەکەیان (campaign) نەبووە.

تا ناوەندەکانی ١٩٩٢، دەسەڵاتی بەسەر چەند بەشێکی باشوری رۆژهەڵاتدا کشابوو. بە شەوان، هێزەکانی گریلا مەفرەزەیان دەنارده سەر رێویانەکان و سەرباز و پاسەوانی ئەو دێهاتانەیان دەکوشت کە هێشتا دەیانوێرا بەشەوان خۆیان لەو رێویانە بدەن و پێناسنامە تورکیەکانیان لە کوردەکان دەسەندەوە و دەیانگۆریەوە بە هیتری کە لەلایەن پ.ک.ک خۆیەوە دروستکرابوو. گەشتکەر و رێبوارانی بیانیش رێنمایی کرابوون کە پێش هاتن بۆ ناوچەکە[٩] ڤیزە لە رێکخراوە پ.ک.ک ـ بەندەکان ی ئۆروپا وەرگرن.

پەرەسەندنی پ.ک.ک[١٠]

پ.ک.ک لە ١٩٧٨دا عەبدوڵا ئۆجالان پێکۆەونا، کە خوێندکارێکی کورد بوو لە زانکۆی ئەنقەرە. لە ١٩٨٤دا یەکەم هێرشی چەکداری ئەنجامدا، و کوردی تورکیا لە سەرەتادا هەڵوێستێکی دوودڵانەیان نیشاندا. بۆ گەلێ کورد پەیامی ئاشکرای مارکسیزیم ـ لینینیزمی پ.ک.ک گوناهێ بوو بەرابەر بە ژیانی ئیسلامایەتیان. جگە لەوەش، پ.ک.ک بەشێوەیەکی فراوان سیاسەتی کوشتنی «نۆکەرانی» تورکیای بەکارهێنا کە زۆر جار بێ تەمیزبوو، و ژن

ومنداڵێ بێتاوانیشی تێدا کوژرا. ئەم خوێن ڕشتنە کوردێکی زۆری لە پ.ک.ک ڕەنجاند.

دانیشتوانی ناوچەکە، و بەتایبەتی دێ نشینان چیاکان، خۆیان لە نێوان گریلا و لەشکرا دیتەوە. لەشکری پ.ک.ک، کە بە ڕەسمی بە ئەرتەشی ڕزگاریخوازی گەلی کوردستان (ئارگەکە ـ ARGK) ناسراوە، لەسەرەتادا زۆر وردبین نەبوو؛ دەبستان و ناوەندەکانی تەندروستی ـ کە هەندێکیان ناوناوە لە لایەن لەشکرەوە وەک جبەخانە یاخود بارەگا بەکاردەهات ـ دەسووتێندران؛ خزمو کەسوکاری میلیشیا کوردەکانی سەر بەدەوڵەت دەکوژران؛ و ڕاپۆرتی واش هەبوو کە دەیگوت، هەزەکاران بەزۆر چەکدار(تەجنید) دەکران[١١]. چالاکیەکانی پ.ک.ک لە باجی سەر کورد، و یارمەتی پەنابەری سیاسی و کوردی تری ئۆروپاخەرجی دەکرا، و دەگوترێ کە کوردەکانی دەرەوەی وڵات سەرچاوەی سەرکی دارایی پ.ک.ک بوون. ئەم ڕێکخراوە تاڕادەیەکی زۆر بە سەربەخۆیی مایەوە ،و بەشی زۆری «یاریدە دەرەکیەکانی» لە سوریاوە دەهات، کە ڕێگەی بە پ.ک.ک دابوو لە دۆڵی بیقاعی ژێردەستی سوریا[١٢] ئۆردوگا دامەزرێنێ.

وردەوردە، پ.ک.ک مێتۆدەکانی خۆی گۆڕی. پاش چەند ساڵێک جەنگ هەستیان بەوە کرد کە هەندێ کردەوەیان کوردیان لێ دەڕەتێنێتەوە. هەروەها پێشی لە دەیان ڕێکخراوی تر گرتەوە کەهەوڵی پەیداکردنی پێڕەوانیاندەدا. لە دەوروبەری ١٩٩٠دا پ.ک.ک ڕایگەیاند کە هەوڵ دەدات خۆی لە کوشتنی خەڵکی سڤیل بپارێزێت. لێبوردنێکی گشتیی یەک ساڵانە ڕاگەیاند بۆ ئەندامانی میلیشیا کوردیەکانی سەر بەدەوڵەت، و چانسی دانێ کە دەست لەو کارە هەڵگرن بێ ترس لەسزا و ئازاردان. چیرۆک و پڕوپاگەندەی مندال ڕفاندنیش لەلایەن پ.ک.ک ماوەیەکی دور و درێژ بوو لە ئارادا نەمابوو. هەر لەخودی ناوچەکەدا سەرچاوەکانی پ.ک.ک لە ١٩٩١دا ڕوونیان کردەوە کە ژمارەی کوڕان و کچانی لاوی کە دەیانویست پەیوەندی بە پ.ک.ک وە بکەن ئەوەندە زۆر بیو کە جێگە نەبوو بۆ مەشقدانیان. ئەم هەنگاوانە، هاوکار لەگەڵ پتر بوونی چالاکی سەرکەوتووی دژ بە هێزەکانی ئاسایشی تورکی بوونە هۆی ڕاکێشانی خەڵکێکی زۆر بەرەو پ.ک.ک.

لەگەڵ ئەوەی کە زۆربەی چەپڕەوان و ڕۆشنبیرانی تورک دەکۆشان بۆ پەخش کردنی کێشەی کورد، گەلێ لە کوردان پ.ک.کیان وەکو تاکە هێزێ دەدیت کە بایەخ بە دەرد و ئازاریان بدات. وە بێگومان وەک تاکە گروپی کە بە توندی سزای پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ دەدات. «ئێمە هەموو گریلاین، تاکە جیاوازی ئەوەیە کە هەندێکمان بەڵیاوەن وهەندێکیشمان لێرەن» شۆفێری لۆرییەکی ٣١ ساڵەی کورد بەوپەڕی پێداکوتانەوە پێیگوتین. هەروەها گوتی کە لە ١٩٩٠دا یەک مانگ زیندانی کراوە و ئەشکەنجە دراوە چونکە کاسێتی مۆسیقای کوردیی هەبووە. چیرۆکی ئەم کابرایە چیرۆکێکی ئاسایی بوو.

٢٤ساڵەیەکی خەڵکی گوندەکانی لای شیرناخ پێیگوتین «لە لایەکەوە، دەوڵەت وایکرد کە

پ.ک.ک ئەو هێزەی ئەمڕۆی پەیداکات،» ، ئەمڕۆ کەسانێکی خاوەن پلەی زانکیێن کاری ڕێکخستن بۆ پ.ک.ک دەکەن. «هێزەکانی ئاسایش پێیان وایە کە میللەت بەکوشتن دەترسێن، لەوە ناگەن کە کەسێ بکوژن دوژمنیان پتردەبێت.»

پاش ١٩٩٠. پ.ک.کە، ئاوازی پەیامە مارکسیست ـ لینینیستانەکەی کزرکردەوە، دانی بەڕۆلی ئیسلامایەتیدا نا. جەختی لەسەر مافە نەتەوەیەکان کرد لەبری کێشەی ئابووری، هاوکاتیش داواکاری ڕەسەنی پ.ک.ک، کە سەربەخۆیی تەواو بوو، کەمێ سووک کرایەوە. لە ١٩٩٢دا ئۆجئالان باسی چارەیەکی فیدرالی کرد، کە تێیدا کورد خاوەن ئۆتۆنۆمی بێت لە باشوری ڕۆژهەڵاتدا، کە هەر وەک بەشێکی تورکیا دەمێنێتەوە.

«پ.ک.ک بەئارەزووی خۆی سوورنییە لەسەر توندی» ئۆجئالان بە گۆڤارێکی چەپڕەوانەی تورکی گووت لە مارسی ١٩٩٢دا، لە چاوپێکەوتنێکدا کە ئاشکرا ڕووی لە خوێنەری تورک کرابوو[١٣]. چارەسەرکردنی گورزانی (problem) کورد، ئۆجئالان گووتی، دەبێ لە ڕێی «دیالۆگەوەبێت لەگەڵ ڕێکخراوی دان پێدانراو و گشتی کە نوێنەرایەتی میللەتەکەمان دەکات. با ئەم خوێنڕشتنە ڕاگیرێت...»، هەروەهاش ئاماژەشی بۆ ئەوەکرد کە ئامادەیە ئاگربەستێ پەسەندکات، گەر هێزەکانی ئاسایش ئامادەبن دوندی دژ بەکورد بوەستێن و دەسوەرایەتی بکەوێتە گفتوگۆ لەگەڵ سەرکردەکانی کورد.

ئەمە تەنیا داواکاری ئۆجئالان نەبوو. لەهەڵبژاردنە گشتیەکەی ١٩٩١دا، ٢٢ پەرلەمانتاری کورد، کە ئەندامی پارتی کورد دۆستی کارکەرانی گەل (HEP) کە لە دەستەچەپی ئەنجومەنی یاسادانانددا دادەنیشتن چونکە لە لیستی هاوکاریان پارتی سۆسیال دیموکراتی گەل (SHP)دا پێشنیارکرابوون. هەندێکیان دادوستانی ئەوەیانکردبوو کە تورکیا دەبێ بکەوێتە گفتوگۆ بە پ.ک.ک و دەبێ ڕێگەی ڕادەبڕینێکی گشتی بدرێت لەبارەی ئەو جۆرە پەیوەندیەی کە کورد دەیەوێ لەگەڵ تورکیادا هەیبێت. ئەنقەرە هیچ گرنگیەکی بەو بۆچوونە نەدا. لەو ڕۆژەوەش کە نوێنەرێک لە پەرلەماندا لە سێرمۆنیای سوێندخواردنا بە کوردی دوا ـ یەکێ بوو لەو جارە دەگمەنانەی کە کوردی لە پەرلەمانی تورکیدا بەکارهاتووە ـ بانگاشتی جۆربەجۆر کراوە بۆ داماڵینی ئستواری (immunity) پەرلەمانتاران و تاوانبار کردنیان بە «هاندانی یاخیبوون» لەبەر ئەو ڕاگەیاندنانەی کە تێیدا داوای بەڕەواناسینی مافی کورد دەکەن[١٤].

«مەبەستی ئێمە دابەشکردنی تورکیا نییە، بڵکو هاوبەشیە تێیدا،» بەگوتەی ئۆجئالان لە هەمان چاوپێکەوتندا، کە یەکێکە لە هەرە فراوانەکانی لە بارەی داهاتووی باشوری ڕۆژهەڵاتی کوردیەوە. «ئەمن نە بە مەعقول و نە بە پێویستی دەبینم کە هەرێمێکی کوردی لەوڵاتەکە جودابکرێتەوە هەر وەک ئەوەی بە چەقۆ بڕابێتەوە. بەڵام کورد خۆی بڕیاری چارەنووسی خۆی دەدات.»

www.koskikurd.com

پاشان لە چاوپێکەوتنێکی تردا لە گۆڤاری پ.ک.ک لە ئۆروپادا، ئاماژە بۆ ئەوەکرا کە ئۆجەلان ئارەزووی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی لەدەست نەداوە، بەڵکو ڕاگەیاندنەکانی کە ئاراستەی خوێنەری تورک کرابوو جۆرە نەرمییەکی تێدا هەبوو، بەلای کەمەوە بۆ ماوەیەکی کورت[١٥]. گەر شتێکی کە نەبێت، ئامادەیی ئۆجەلان بۆ باسکردنی چارەسەریەکی کە لە سەربەخۆیی کەمتربێت، دیاریدەی پێگەیشتن و کامڵ بوونی ڕامیاری بوو.

سەردەمی جەنگی کونداو و پاشی

جەنگی کەنداو، و دروستکردنی کەمەرەی ئاسایشی بۆ کوردانی عیراق لەلایەن هێزە هاوپەیمانەکانی ژێر سەرکردایەتی ئەمریکا پاش ڕاپەڕینە سەرنەگرتوەکەی باکوری عیراق، کاریگەریەکی ڕاستەوخۆی گەورەی لەسەر کوردی تورکیا نەبوو، هەرچەندە بەکەڵکی خەباتی چەکداری پ.ک.ک هات. پ.ک.ک سەرکەوتوانە سوودی لەهێز پووچی باکوری عیراق وەرگرت تا مەشقگەی پتر بگوازێتەوە هەرێم. هەروەها گروپەکە زۆرزوو دەستی بەکڕینەوەی خوردەواتە بەجێماوەکەی لەشکەری عیراق کردەوە و سوودی لەبەرەڵایی سنوورەکانیش وەرگرت[١٦].

گومان لەوەدا نییە کە ئەو تۆزقاڵە ئۆتۆنۆمیەی کە لە باکوری عیراق دامەزرابوو و بایەخدانی جیهانی بە کوردی عیراق کورد لەخۆیدا هاندەرێک بۆ کوردی تورکیا. ئەم دوودەستە کوردە هەمیشە پەیوەندی خێزانی و ئابووریان لە نێواندا هەبووە، و کوردی تورکیا هەمیشە هەوڵی داوە کە یارمەتی دەستە جۆربەجۆرەکانی پەناهەندە کوردە عیراقیەکان بدەن کە لە کاتی جیاوازدا سنووریان بەزاندووە. لەگەڵ ئەوەشدا جەنگی کەنداو نەیتوانی ئەو ڕاستییە بگۆڕێت کە کوردی عیراق و تورکیا خاوەنی دوو جەنگی جیاوازبوون (گەر پەیامی کوردستانی مەزنی پ.ک.ک وەلاوەخەین) هەرچەندە ناوناوە پەیمانی جۆربەجۆریش لە نێوان سەرکردەکانیاندا مۆردەکرا.

هەرچۆنێک بێ، پەیوەندی نێوانیان پاش جەنگی کەنداو تووشی گرژی بوو لە ئەنجامی هەوڵی جەلال تالەبانی و مەسعود بارزانی، دوو سەرۆکە سەرەکیەکەی کوردی عیراق، بۆ خۆشەویستکردن لای دەستوەرایەتی تورکیا کە چەوسێنەری کوردی خۆی بوو . هەردوو سەرکردە هەوڵیاندا کە خۆیان لە پ.ک.ک دوور بخەنەوە، هەرچەندە بەردومانکردنی بەناو کامپەکانی پ.ک.ک لە باکوری عیراق کوردی سڤیلی عیراقی کوشت. جا لەگەڵ ئەوەی کە کوردانی هەردولای عیراق و تورکیا دەیانگووت کە ئەمبارە سەپاوە پێویستیەکی دۆخە ڕامیاریەکەیە نەک هەستێکی ڕاستەقینە، دوور نییە پاشهاتەکانی جەنگی کەنداو پەردەی لەسەر ناکۆکیەکی قووڵ لادابێت.

ئەم بارە بێگومان بەردەوامی سیاسەتی دڕندانەی دژ بەکوردانی خۆی بۆ تورکیا ئاسانترکرد. هەروەهاش لاوازی کۆنترۆلی سنووری نێوان عیراق و تورکیا ماوەی بە لەشکری تورکدا کە بە

شێوەیەکی دووبارەیی هێرشی سنووربەزێن بەکاربێنن. پارێزگاریە ئەرتەشیەکەی کە هێزە هاوپەیمانەکان دژ بە سەرۆک سەدام حوسێن بە کوردی عیراقیان ڕەوادیتبوو، سوودی بۆ ئەو کوردەی تورکیا نەبوو کە لەژێر مەرحەمەتی هێزی ئاسایشی تورکیدا مابۆوە.

هاوکات، پشتگیری ڕاگەیەندراوی تاڵەبانی و بارزانی بۆ تورکیا و چەندین بەڵێنی ڕێزگرتن لە سەربەخۆیی خاک و ناوچەکەی، مەترسی ئەو دەوڵەتەی بەرانبەر بە ئۆتۆنۆمی کوردی عیراق کزر نەکردەوە. دەسوەرایەتی تورکی لەسەر ئەو باوەڕە مایەوە کە ئۆتۆنۆمیەکەی کوردی عیراق تەنها بانگەوازی سەربەخۆیی کوردی تورکیا بەهێزدەکات، ئەمەش ڕامانێکی بێ پایە نییە. تورکیا پشگیری لە هەڵبژاردنە کوردیەکەی مانگی ٥/١٩٩٢ی باکوری عیراق نەکرد و ئاشکراش ناڕەزایی خۆی دەربڕی. تەنها چەند ڕۆژێک پێش هەڵبژاردنەکە فڕۆکە جەنگیەکانی هێرشێکی ئاسمانیان کردە سەر باکوری عیراق و بنکەیەکی ناوچەیی هەڵبژاردن گێڕی بارزانیش لەو هێرشەدا بەردومانکرا. بێجگە لەوەش دەستوەرایەتی تورکی لە بەیاننامەیەکدا ڕایگەیاند کە هەڵبژاردنەکە دوورنیە ببێتە هۆی بەرەڵایی و شەڕوشۆڕێکی پتر لە باکوری عیراقدا[١٧].

وەک بۆچونێ دەتوانین بڵێین، سەرەکی ترین برشتی (effect) جەنگی کەنداو لە کوردی تورکیا ئابووری بوو، چونکە هەرێمێکی پەرێشانکرد کە لەخۆیدا و لەبەر دەیان ساڵ بایەخ نەدانی دەوڵەت و جەنگێکی دوورودرێژ ڕووی لە هەرەسهێنان کردبوو. باشوری ڕۆژهەڵات هەمیشە بەدەست نەبوونی سەرمایەی تایبەتی بەگەڕخراو و دەگمەنی کارخانەی دەوڵەتییەوە ناڵاندویەتی، ئەمەش تا ڕادەیەک لەبەر لاوازی ژێرخان و نەبوونی ئاسایش لە هەرێمەکەدا[١٨].

لەگەڵ ئەوەشدا، کوردەکان هەر چۆنێ بێ توانیان بۆ دەیان ساڵ بە ـ کشتکاری، مەڕداری، چەند کانەڕەژویەکی خۆ و قاچاخچیەتیەکی سەرەتایانە لەگەڵ عیراق و ئێراندا ،و هەروەها خزمەتکردنی هەزاران ترێلە و کامیونی کە ڕۆژانە لە نێوان عیراق وتورکیادا هاتوچۆیاندەکرد ـ ژیان بوگوزەرێنن ، گەرچی ژیانێکی کەم دەرامەتانەو هەژارانەش بووبێت . لە کۆتاییکانی هەشتاکاندا لەشکر دەستی پێکرد بە هەفتە کانە ڕەژوەکان ببەستێت (تاوانی یارمەتیدانی پ.ک.ک دەخستە پال کارکەرەکانەوە)، گەلێ کشتزار (field) خرانە سەر ناوچەی جەنگی، و خێزانە کۆچەرەکانیش لە کوێستانکردن قەدەغەکران[١٩].

کە تورکیا بەشداری بازێڕەستیەکەی (economic embargo) دژ بە عیراقی کرد پاش تەخت و تازی بەغدا بۆ سەر کوێت لە ئۆگۆستی ١٩٩٠دا، ترێلە و کامیونەکان لە هاتووچۆ کەوتن و مەترسی قاچاخچیەتی زۆر پتربوو. ئەوەندەشی پێ نەچوو تا گەلێ لە چایخانەی کوردەکان و ئوتێلە هەرزانەکان و فیتەرخانەکان داخران، و ڕەفی دوکانەکانی کە تا ماوەیەک لەمەوبەر پڕبوون لە چای عیراقی و جگەرە و داودەرمانی توالێتکردن، بەتاڵ ببوون. بۆ کورد، کاری سەرپێیی لە ڕۆژئاوای تورکیادا بوو بە تاکە سەرچاوەی داهات. هەرچەندە کوردەکان گازندەی ئەوەیان دەکرد کە

www.koskikurd.com

خەڵکی ئەو ناوچانە دەیانزانی لە باشووری ڕۆژئاواوە هاتوون تووشی تەشقەڵەو پێشێلکردن دەهاتن.

جەنگی گریلا سەرمایەدانانی(ئیستیسمار ـ Investment) لە دروستکردنی پایگەی لەشکری و زندان بەولاوە چیکە نییە ـ کەمترکردەوە لە ناوچەکەدا. بەشکی کێشەی پێشکەوتن لە باشوری ڕۆژهەڵات پەیوەندی بە نەبوونی ڕێوبانەوە هەبوو لەهەرێمەکەدا: ئەو چەند ڕێگەیەش کە ناوچەکەیان ڕاستوچەپ دەبڕی، بەشی زۆری خراپ بوو.ئەما ئەو ڕێگایانەی کە بەکەڵکی گواستنەوەی لەشکری دەهاتن، دەبوونە نیشانەی پ.ک.ک: بەلای کەمەوە پرۆژەی دروستکردنی شارێیەک کەوتە بەر هێرشی پ.ک.ک، کە ئاماژەیەکی بەهێزی نارد بۆ ئەوانەی کە دەشێ پرۆژەگەری بکەن بێ پەسەندی پ.ک.ک(٢٠).

هەروەها هێرشی گریلا بۆ سەر مامۆستایان بووە هۆی پێوەدان و لەکارکەوتنی سەدان دەبستان. پ.ک.ک بۆ ماوەیەک مامۆستایانی کرد بە نیشانەی خۆی، بەتاوانی سەپاندنی فەرهەنگی (culture) تورکی و چەوساندنەوەی بۆ کورد ،و هەوەهاش بە بەهانەی ئەوەی کە زۆربەیان سیخوڕی بۆ لەشکردەکەن. وەک ئەنجام، بەرامبەر بە کارکردن لەو ناوچەیەدا ناحەزیەرکی مەزن لەناو مامۆستایانی تورکدا پەیدابوو، وە بەو باوەڕە گەیشتن کە لەمەوپاش لەشکر توانای پاراستنیانی نییە. جا گەر مامۆستایانی تورک سیخوڕیان بۆ لەشکر کردبێت یان نا، ئەنجامەکەی ئەوەبوو کە دەبستانەکان بەستران، منداڵەکان فێری تورکی نەدەبوون و چانسی، خوێندکارانی کە ئارەزووی پەرینەوەی ئەزمۆنی بەرزانکۆییان هەبوو یاخود کارکردن لە دەرەوەی هەرێم ، بەنەبوونی دەبستانی ئاسایی گەلێ کەم بووەوە.

لەگەڵ پێویستی زۆری ناوچەکە بە کادری مامۆستایان، دانیشتوان دەیانگوت کە مامۆستا کوردەکانی کە دەیانەوێ لێرە کاربکەن تورکەکان هەمیشە ڕوخسەتی کاریان نادەنێ. هەرچۆنێ بێ، پلەی خوێندەواری لە دەبستانەکانی باشووری ڕۆژهەڵات گەلێ نوی بوو، پەرتووک کەم بوو، خوێندکارەکان هەژار بوون. جگە لەوەش، منداڵە کوردەکانی دەبستانەکان دەبوایە حاشا لە کوردبوونیان بکەن(٢١).

لەگەڵ ئەم هەموو زۆریە، پ.ک.ک پشتگیری زۆربەی دانیشتوانی باشوری ڕۆژهەڵاتی بەدەستهێنا، و ئاشکرا بەدەرکەوت کە هیچ ئاگربەستێک نابێت تا ئەنقەرە، بەلای کەمەوە، هەوڵێکی پاکژ نەدات بۆ ڕاگرتنی پێشێلی مافە مرۆڤایەتیەکان و باسکردنی مافە ڕامیاریەکانی کورد. هاودەمی ڕووداوەکان، پەیوەندی نێوان کورد و تورک خراپتربوو. کاری ناشتنی سەربازە تورکەکانی کە بەدەستی گریلا دەکوژران وردەوردە دەبوو بە کۆبوونەوەی دژـ بەکورد، گروپە ناشونالیستە توندەکان داوای ڕاگرتنی داننانی فعلی بە ئایدێنتیتی کوردیدا، و باسوخواسی شەڕی ناوخۆیی بڵاوببووەوە(٢٢).

سلێمان دمیرێلی سەروەزیران،ڕایگەیاندبوو کە ئاگای لە «واقعی کورد» هەیە، بەڵێنی بەرنامەیەکی پێشخستنی ئابووری بۆ باشوری ڕۆژهەڵات دا، و لە ١٩٩٢ لەوەی دەکرد کە جۆرە نەرمییەکی پەیداکردبێت و ئامادەی دیتنەوەی چارەیەکی میانەگر بێت. بەڵام بەرگری سەرەکی کە دەبوایە ڕایان پێ بگۆڕێ، وەک هەمیشە، لەشکربوو. دمرێلی بۆ شەشەمین جار سەرۆک وەزیر و دوجار بەدەستی لەشکر لادراو و وەزارەت ڕوخێنراو (لە ١٩٧١ وە لە ١٩٨٠)، نەیوێرا بۆ جاری سێیەم خۆی تووشی مەترسی لادان بکات بەبۆنەی دامەزراندنی گفتوگۆ لەگەڵ پ.ک.ک. لە هەمان ماوەدا، جەنەرال دۆغان گورەس (Dogan Gures) سەرۆکی دەستەی باڵای لەشکر (general staff)، بەردەوام سوێندی لەناوبردنی هێزی گریلای دەدا ، و جگە لە لەشکر کێشی سەر باکوری عیراقی، بەلای کەمەوە ناوچەیەکی شاخاوی ناو تورکیاشی بە فرۆکەی جەنگی خودی تورکیا بۆمبا بارانکرا. خوێنڕێژی پاش خۆپیشاندانەکەی جەژنی نەورۆزی ١٩٩٢وە ڕوونیکردەوە کە لەشکر دەیەوێ چۆن وڵامی داوای دان بەکورددا نان بداتەوە.

بارودۆخ بە ڕێیەکی بەستراو گەیشتبوو. کورد داوای زۆرکردنێکی جیهانیان کرد، و توانیان وا لە هەندێ ئۆرگان و حکومەتی ئۆروپی بکەن کە ئاوەڕیان لێبداتەوە. بەڵام، بۆ نەگبەتی، جەنگی کەنداو ڕۆڵی کوردی تورکیای لای هێزە هاوپەیمانەکانی سەر بە USA زۆر کەم کردەوە. وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، کە هەمیشە پشتێکی بەهێزی تورکیا بووە، لەڕیشەوە ئەوەندە باوەڕی بە گازندەی کوردی تورکیا نەبوو، بەپێچەوانەی پشتگیریە لەپڕ هەڵڕژاوەکەی بۆ کوردی عیراق. سەرۆکە ئۆروپییەکان، کە هەوڵی بەدەستهێنانی لایەنگیری تورکیایاندەدا بۆ مانەوەی هێزە هاوپەیمانەکان لەسەر خاکی تورکیا بەمەبەستی پاراستنی کوردی عیراق لە کەمەرەی ئاسایشەکەدا، بۆیە گەلێ بەپەلە مۆری «تیرۆرستیان» لە کوردی تورکیادا، ئەم ڕەوشە (حاڵەتە ـ situation) لەلایەن هەندێکەوە ناوی دیاریدەی (کوردی چاک/کوردی خراپی)ی لێنرا(٢٣). سەرباری ئەوەش، ئەمریکا و هێزە ئۆروپیەکان، حەزیاندەکرد تورکیا وەک هێزێکی هاوسەنگاندن بەکاربێنن بەرامبەر بە دەسڕۆیی ئێران لە ناو میللەتانی ئاسیای ناوەندی کە زۆربەیان موسوڵمانن. بۆیە نە تاوانبارکردنی هێزەکانی ئاسایشی تورکی بە بەدڕەفتاریی دژ بەکوردی باشوریڕۆژهەڵات سیاسەت بوو، و نە پرسکردنی پرسیارێکی مەعقولی وەک بۆ هەندێ کورد مافی ئازادیان هەبێت و هەندێ نەیانبێت دبلۆماسییەت بوو.

لەسەر یافتەیەکی هەڵواسراو لەجادە سەرەکیەکەی شرناخ نووسراوە «خۆشبەختە ئەوەی بەخۆی دەڵێ تورک»، کە یەکێکە لە گووتە زۆرباوەکانی کەمال ئەتاتورک، سەرۆکی جەنگی سەربەخۆیی تورک و یەکەم سەرۆک کۆماری تورکیا. چەند کۆڵانێ لەودیوەوە، ئایشە یەڵماز، خێزانە ٣٥ ساڵانەکەی فەیسەڵ یەڵمازی ئەبوکاتۆی مافەکانی مرۆڤ، لەبارەی ژیانی کورد لە تورکیادا بۆی گێڕامەوەو گووتی: «جارێکیان کە کوڕە حەفت ساڵانەکەم لە خوێندگەی سەرەتایی دەیخوێند لە

www.koskikurd.com

ئەزمیـر {شارێکە لە ڕۆژئاوای تورکـیـا}، فـێـریان کـردبوو کـە بنووسێ "من تورکم". کـوڕەکـەم نووسیبووی "من کوردم، من زیرەکم، هەرگیز درۆناکەم". مـامۆسـتاخانم ناردی بەدوامدا و گـووتی تۆ مـێـشکی منداڵەکـەت دەشـۆیتـەوە و هەڕەشـەی بانگکردنی پۆلیـسی لێکردم گـەر ئەم بەزمـە دووبارەبێتـەوە. "بە کوڕەکەم گووت کە شتی وا نەنووسێت" یەکسەر پێی گـووتم "بۆ درۆ دەکەیت؟ ئێمە کورد نین، ئێمە خەڵکی کـوردستان نین؟" منیش هەرچەندە شەرمم لەخۆم کرد، بەڵام ترساندم بەوەی گەر وانەکات دوورنییە باوکی ببەن و ئەشکەنجەیدەدەن.

"ئێـمە لەژێر هەمـان ئاڵای تورکدا دەژین، بەڵام هەمان نەتەوە نین. میـللەتی ئێـمە خەبات بۆ خۆشگوزەرانی خۆی ناکات. ئێمە خەبات بۆ داهاتووی خۆمان و داواتووی منداڵانمان دەکەین."

تێڕوانین

* ـ Aliza Marcus ڕۆژنامەوان و گوتارنێرێکی بەردەوامە بۆ Christian Science Monitor. لە نێوان ساڵانی ١٩٨٨ـ ١٩٩٠دا لە تۆرکیا دەژیا.

١ـ دیدارێک لە شرناخ، ئوکـتـۆبەری ١٩٩١. گـەر ئاماژە بۆ شتێکی تر نەکرابێت، ئەوە هەموو چاوپێکەوتنەکان لە گەشتێکی دووهەفـتـانەی ناوچەکانـی باشوری ڕۆژهەڵات لە ئۆکـتـۆبەری ١٩٩١دا ئەنجام دراوە.

٢ـ دیدار، ئۆکـتـۆبەری ١٩٩١. بێـشـکچی لەودەمـەدا لە زیندانێکی ئەنقـەرەدا بـوو، چاوەڕوانی دادگا بوو کە بەپێی یاساکانی دژبەتیرۆر تاوانی «پروپاگەندەی جودایخوازانە» بەملدا درابوو لەبەر نـوسینی پەرتووکی «دەوڵەتی تیـرۆر لە ڕۆژهەڵاتی ناوەندا». چاوپێکوەتنەکـە لەڕێی ئەڤۆکاتۆکەیەوە (Husnu Ondul) هەڵسوڕێندرا. بۆ بەدسهێنانی زانیاریەکی چاتر بە زمانی ئینگلیزی لە بارەی مێژو و کـارەکانی بێشـکچیەوە، بڕوانە Kurdish Times ـ Vol.1,No2 ـFall,1986.

٣ ـ یاسـای بەرهەڵسـتی ـ تیـرۆر لەلایەن هەندێ گـروپەوە ڕخنەی لێگیـرا، لەوانـەش بنـکەی مافەکانی مرۆڤ لەتورکـیا، چاودێری هێلسنکی و کـۆمیتـەی پارێزەرانی مافی مـرۆڤ (مانگی ٥ ـ ١٩٩٢ ڕاپۆرتی سـەرەتایی. " Critique: Review of the State Department`s country report on human rights practices for 1991").

یاساکـە پێناسـەی تیـرۆریزم بە(هەمـوو جـۆرە کـردەوەیەکی کـە لەلایەن کـەسێک یاخـود کەسانێکی سەر بە ڕێکخراوێک بێتەکار بە ئامانجی گۆڕینی ئەو کارکتەرەی کە لە دەستوردا داندراوە بۆ کۆمارەکە، جا چ لە سیستێمی ڕامیاری، یاسایی، کۆمەڵایەتی، علمانی، یاخود ئابووریدا بێت.)دەکات. جا لەبەر دارشتنی لێڵ و نادیاری،« هەر کەسێکی لەگەڵ گۆڕانکاری نا توندانەی non-violent ئابوری یا کـۆمەڵایەتیـشدا بێت، دەتواندرێت تاوانی تیـرۆرزمیی بەسـەردا بدرێت و دادگـابکرێت.» (Lawyers Committee draft report,p.5). هەتا دەسـوەرایەتی دەرەوەی ـ State Department ـ ئەمـریکا، کـە هەمـیـشـە خـۆی دەپارێزێ لە ڕخنەی دژ بە تورکـیا، گووتی کە ئەو پێناسە لێڵ و ناڕوونەی تیرۆریزم کە لە یاساکەدا هاتووە «دەکرێ ڕێدەری بەکـارهێنانی چەوتی دەسـەلات بێت لەلایەن دەسـەڵاتە ئاسـایشـیـەکـانەوە » ("Country Reports on Human Rights practices for 1991", February 1992).

٤ ـ بۆ بەدەسهێنانی نموونەی تایبەت لەبارەی چۆنیـەتی بەکارهێنانی یاساکە، بڕوانە ئەو زانیاریە

www.koskikurd.com

کۆکراوانەی بنکەی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا و کۆمیتەی ئەمریکایان بۆ پاراستنی ڕۆژنامەوانان ١٩٩١ لە هەڵسەنگاندنێکی جیهانیدا بۆ ئازادی بڵاوکردنەوە. یەکێک لەو سەرچاوانەی شێوەی بەکارهێنانی یاساکە شیدەکاتەوە، چاوپێکەتنە لەگەڵ Lois Whitman لە Helsinki Watch.

٥ ـ چاوپێکەوتن لە باشوری ڕۆژهەلات، ئۆکتۆبەری ١٩٩١؛ Urgent Action پۆستی Am-nestyInternational؛ ڕاپۆرتی Helsinki Watch لەبارەی پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ لەتورکیا؛ Alan Cowell, *The New YorkTimes* , "Turkeys Efforts to Quell Rebel Kurds Raises Alarm in Ankara and Europe," March 27,1992, p.10. لە خۆپیشاندانەکانی سەریساڵی کوردیی، مارسی ١٩٩٢دا، نەفەرێک لە زرێپۆشێکی پۆلیسەوە تەقەی لە وێنەگرێکی تورک کرد لە شاری جەزیرە لەو کاتەی کە بە ئاڵایەکی سپییەوە بەرەو ئوتێلەکەی ڕایدەکرد، بەپێی ڕاگەیاندنی بنکەی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا.

٦ ـ Aliza Marcus, *The Christian Science Monitor*, " Turkey Struggles With Kurdish Uprising," August 30,1990,p.10-11; Helsinki Watch "Destroying Ethnic Identity"Sptemder 1990, pp. 19-26.

٧ ـ بڕوانە سکاڵاکەی ئەمنستی نێونەتەوەیی بۆ یارمەتی بەپەلە لە ٢٧ی مارسی ١٩٩٢؛ بنکەی مافەکانی مرۆڤ لەتورکیا، فاکسی ڕۆژانە، ٢٦ی مارسی ١٩٩٢، دەڵێت The observa-tions ... [indicate] the events were caused by security forces intention to disperse unarmed demonstrators. ئەو ڕاپۆرتە بەشێوەی سەرەکی ئاماژە بۆ ڕووداوەکانی جەزیرە دەکات کە زۆربەی کوشتنەکانی لێ ڕوودا.

٨ ـ چاوپێکەوتن لەگەڵ کەسوکاری ـ ڤەدات ئایدن ـ کە کوردێکی ئەندامی پارتی کارکەرانی گەل بوو، و لە مانگی ٦ی ١٩٩١دا کوژرا، پاش ئەوەی دووکەسی کە خۆیان وەک ئەفسەری پۆلیس پێشکەش کردووە لە ئەپارتمانەکەی بردیان؛ لێکۆڵینەوە لەگەڵ پارێزەرانی مافی مرۆڤی کورد، ئۆکتۆبەری ١٩٩١؛ Cowll, New York Times.

٩ ـ Aliza Marcus, *The Christian Science Monitor*, Kurds Separatists Grip Southestern Turkey, October 24,1991,p. 5.

١٠ـ باسیکی پ.ک.ک و چۆنیەتی بەدەرکەوتنی، لەسەر پایەی گەشتەکەم لە ناوچەکەدا لە ١٩٨٩، گوتو وێژی قووڵ و گشتی لە گەڵ سەرچاوەکانی پەکەکە و دانیشتانی کوری ناوچەکە، و هەروەهاش پرسکاری لەگەڵ Aram Nigogosian, کە خوێندنی لە زانکۆی پێنسلڤانیا تەواو کردووە و خەریکی نووسینەوەی تێزی دکتۆراکەیەتی کە لەبارەی بزوتنەوەی کوردە لە تورکیا.

www.koskikurd.com

١١ ـ بەپێی چەند سەردانێکی ناوچەکە و پرسکاری لەگەڵ سەرچاوەکانی پ.ک.ک و دانیشتوانیدا، پەسەندکردنی گەلەیی فڕاندنی لاوان ئاسان نییە، چونکە زۆر جار کەسوکاری ئەولاوانە خۆیان بەدەسەلاتە تورکیەکان دەڵێن کە پ.ک.ک کوڕەکانی فڕاندوون تاهەستکەن کە پەیوەندیان بە گریلاوە کردووە و کەسوکارەکە بەتاوانی پشتگیری گریلا سزا نەدرێن.

١٢ـ لە بەرەبەری کۆتایی ئەپریلی ١٩٩٢، پ.ک.ک دەستی بە گواستنەوەی هەندێ لە ئۆردوگاکانی کرد لە دۆڵی بقاعی سوریاوە، لە ئەنجامی داواکردنێکی ڕەسمی تورکی لە سوریا بۆ داخستنی کامپەکان.

١٣ـ 2000e dogru، ١٥ـ مارسی ، ١٩٩٢، وەرگێڕانی Aram Nigogosian

١٤ـ لە کۆتایەکانی مانگی ٥ـ ١٩٩٢دا، ١٨ نوێنەر دەسهەڵگرتنیان ڕاگەیاند لە SHP وەک پرۆتێستێ دژ بە چەوساندنەوەی کورد. پەرلەمانتارەکان لەسەر میلاکی SHP بوون چونکە پارتەکەیان ـ HEP ـ لەپراکتیکدا لە هەڵبژاردن دوورخرابووەوە.

١٥ـ سەرخۆبوون، ئیپریلی ١٩٩٢. وەگێڕانی Aram Nigogosian.

١٦ـ لەسەر پایەی پرسکاری لە ناوچەکەدا، سەردانی ڕۆژنامەنیگارانی ناوچەیی بۆ ئۆردوگاکانی پەکەکە لە باکوری عیراق، و ڕاپۆرتی ڕۆژنامەی تورکی.

١٧ـ Kurt Schork, Reuters "Turkey bombs Iraqi Kurds as election approaches". may 14, 1992

١٨ـ تاکە بەهرەسازیی (Investment) دەوڵەتی مەزن لە پرۆژەی باشوری ڕۆژئاوای ئەناتۆلیادا بوو، کە زنجیرە زەویەکی ناوچەکە ئاودەدات و هێزێکی کارەبایی فرەتر بە تورکیادەدا، هەرچەندە، ئەم پرۆژەیە سەدەیەکی تر بەتەواوی تەواودەبێت، و سوودی بۆ کورد تا ئێستا دیار نییە.

١٩ـ پرسکاری لە پباشوری ڕۆژهەلاتدا، ١٩٨٩، ١٩٩٠، ١٩٩١.

٢٠ـ دەوروبەری ئۆکتۆبەری ١٩٩٢، لۆری و جەنەرێیتەری کارەبای پرۆژەیەکی ڕێکردنەوە تەقیندرانەوە. کە کارکردنی هێواشکردوە. کۆمپانیەکی کەسانە ـ کە کۆنتراکتی دەوڵەتی هەبوو ـ هەوڵی ئسفەلتکردنی بەشێکی ڕێی نێوان بەرواری و سیرت دەدا. کرێکارەکان پێیانگوتم گە گریلا گوتویانە کە دەترسێن ئەم ڕێیە هاتوچۆی لەشکر ئاسانترکات. ئەمەش نموونەیەکی چۆنیەتی کارکردنی پ.ک.ک کە داوای لە کرێکارەکان کردبوو کە لە ناو کابینەکانیاندا بمێننەوە تا لۆریەکە و هەندێ دامودەزگای دیکەیان تەقاندبووەوە. لە کرێکارەکانم پرسی گەر گریلاکان هەولێندابێت کە پروپاگەندە بۆخۆیان بکەن، کرێکارێ گووتی « نەخێر، پێویست ناکات.»

٢١ـ هەموو خوێندکارێک فێری مێژووی تورکیا و ناسیۆنالیزمی تورکی دەکرێت، و مێشکت پر

له درۆو دەلەسەکانیان دەکن،» ، ئەحمەد ئیکنجی ـ پێوەرسازێکی رێوبانە (مساح طرق)کە لە دیاریەکر گەورە بووە ـ لە ئۆکتۆبەری ١٩٩١دا پێیگووتم. هەمان ئەحمەد گووتی «ئەوجا، بە تەمەنێ دەگەیت کە تێدا دەزانیت کە تۆی لە میللەتێکی تریت و خاوەن مێژویەکی تریت، ئەوسا هەوڵ دەدەیت کە شارەزای مێژووت بیت وهەڵیسەنگێنیت، ڕاستە ئێمە پێکەوە شەڕمانکرد،» ئیکنجی لێرەدا ئاماژە بۆ پشتگیری کورد دەکات بۆ تورک لە شەڕی ئیستیقلالدا، «بەڵام ئەوان بردیانەوە و ئێمە دۆڕاندمان».

٢٢ـ پرسکارییەکی تەلیفۆنی،١٩٩٢؛ ڕاپۆرتی چاپەمەنی تورکی.

٢٣ _ Kurds in John Gittings,*Guardian* (London), "Good Kurds and Bad .the New Geopolitical Conjunction," April 25-26, 1992

www.koskikurd.com

زنجیرە ڕووداوی مێژوویی *

سەدەی حەوتەم: یەکەمین دەقی نوسینە بەکوردی بینرایەوە. لەهۆنراوەیەکی درامی کوردا تراجیدیای هێرشی عەرەب و ڕفاندنی مێینەکان «ی دەشتی شارەزوور» و قەڵاچۆ کردنی میللی دەگێڕێتەوە. هەروەها ڕووداوی سووتانی پەرستگای مەزداییان و لەناوبردنی دیاردەکانی ڕەوشی ئاینی ئاهورامەزدا دەگێڕێتەوە کە کورد لەسەردەمی مادەوە پەرستوویانە[1].

سەدەی حەوت تا نۆهەم: پاش بوونی کورد بە موسوڵمان دیدە و سوودی زۆریان بە ئیسلامەتی بەخشیوە، بەتایبەت لەبوارەکانی جەنگ و هەروەها مۆسیقا. مۆسیکزانی کورد "برایم مووسڵی" (٧٤٣ ـ ٧٠٦)[2] مۆسیقای (کەتا ئەوکاتە لەلای ئیسلام قەدەغە بوو) هێنایە کایە و گەیاندییە ناو کۆشکی هاروون ڕەشید، و یەکهەمین کۆنسێرتی ئیسلامی دروستکرد. پاشان ئیسحاقی کوڕی ئەو هونەرەی تۆمارکرد و پەرەی پێدا . هەروەها زریاب کە شاگردێکی کوردی ئەوان بوو گەیاندییە ناو کۆشکی کورتوبە** و لەوێدا قوتابخانەی دامەزراند، و شاکارەکانی خۆی بە ئیسپانیا و گشت ڕۆژئاوادا بڵاوکردەوە.

سەدەی دە تا دوانزەهەم: میرنشینی کوردی سەربەخۆ دەرکەوتن؛ (٩٥١ ـ ١١٧٤) شەددادییەکان لەباکوور دەرکەوتن و گەنجەیان کرد بە پایتەخت:لە باشووری ئەواندا حەندی[3](٩٥٩ ـ ١٠١٥)؛ و لەڕۆژئاوا مەروەندی (٩٩٠ ـ ١٠٩٦) پەیدابوون و دیاریەکریان کرد بە پایتەخت.

ساڵی ١١٦٩ ـ ١٢٥٠: سەردارانی ئەیوبی کە هەرە مەزنەکەیان سەلاحەددین بوو، دەسەڵاتیان بەسەر گشت جیهانی ئیسلامی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا گرت.

سەدەی چواردە ـ پانزەهەم: دووبارە پاش تەوژمی هێرشی مەنگۆلی دەسەڵات هاتەوە دەست میرەکانی کورد. لە کۆشکەکانی بەتلیس، هەکاری و بۆتاندا ژیانی کولتووری پەرە دەسێنێت.

ساڵی ١٥١٤ : یەکگرتنی میرەکانی کورد لەگەڵ سوڵتان سەلیم ئەلفاتحی درندە دژ بە شیعەی

---

* ـ فارسییەکە ئەم بەشەی فرامۆش کردووە. « و »

1 ـ بێگومان مەبەست لە هۆنراوەی سەر ئەو پارچە پێستەیە کە لەئەشکەوتی هەزارمێرد دۆزراوەتەوە. بڕوانە تێبینی ژمارە " ٤ " ی بەشی "پێشوتار"ی ئەم پەرتووکە. « و »

2 ـ E ـ ... (٧٤٣ ـ ٨٠٦) ... .

** ـ پایتەختی ئەمەویەکان لە ئیسپانیا « و »

3 ـ E ـ ... حەسەنواحدی یەکان ....